

УДК 321.01(477)

Геополітична дилема України як визначальний фактор її історичного майбутнього

Олена Кривицька,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса

У статті розглядаються геополітичні пріоритети, новітні внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці України. Увага приділяється проблемі геополітичного вибору нашої держави.

Ключові слова: глобалізаційні перетворення, виклики, ризики національній безпеці, геополітична дилема, безпекове середовище.

New tendencies, threats and regularities of global policy were discovered; new strategic alternatives of nation-state behavior under the conditions of globalization of development were displayed.

Keywords: global transformation, globalization, concept of secure development, strategic choice of Ukraine.

Сучасний світ стрімко змінюється і загострює традиційні та породжує нові загрози й виклики національній безпеці України, вимір яких залежатиме від *глобалізаційних перетворень*, основними з яких є:

- транснаціоналізація світової економіки, що сприяє градації країн світу за технологічною структурою. Переваги технологічного перевороту монополізуються невеликим числом авангардних країн, котрі привласнюють ліву частку «технологічної ренти»;
- переміщення (трансфер) кризових ситуацій в менш розвинені країни (тобто в умовах глобального суспільства це країни з значно меншим ступенем інтегрованості до геоeкономіки). В цьому контексті Україна є прийнятним об'єктом. При цьому негативний вплив загроз, спровокованих «експортом криз», посилюється через недосконалість національного

Олена Кривицька

законодавства та відсутність належного досвіду у суб'єктів вітчизняного бізнесу;

- кожна країна за таких умов намагається розробити власну стратегію національної безпеки, враховуючи при цьому рівень її могутності, здатність робити окремий внесок у міжнародне співтовариство, в його економічну, фінансову та науково-технічну сфери діяльності;

Серед *основних загроз*, що найбільше впливатимуть на безпеку України за нових геополітичних умов відзначимо наступні:

- *поглиблюється прірва між багатими і бідними країнами*, серйозним викликом світової стабільності стає масова міграція з бідних країн у процвітаючі країни західного світу;

- зміцнюють свої позиції *нові центри сили*. Послаблення економічної могутності США і, як наслідок, позицій цієї країни на міжнародній арені може призвести до зростання міждержавних спорів, нарощування військових потенціалів і підвищення ризику можливої збройної інтервенції інших держав;

- непередбачувані наслідки *глобальних кліматичних змін*. Зростаючі ризики природних катастроф вимагатимуть значних ресурсів для їхнього подолання, а при найгіршому розвитку подій цілком імовірно є застосування сили у боротьбі за місця комфортного проживання;

- *зростає продовольчий, ресурсний та енергетичний дефіцит*. Більшість джерел стратегічних запасів природних ресурсів знаходяться в регіонах, що характеризуються як нестабільні. Забезпечення постачань і зменшення ризиків нестабільності в цих регіонах вимагатиме комплексу заходів, у т.ч. можливого військового втручання впливових країн з метою захисту родовищ та інвестицій;

- *зменшується авторитет міжнародних інституцій з підтримки і зміцнення миру* та безпеки у світі, розвитку співробітництва між країнами.

Звертаємо увагу, що у сучасному світі традиційним залишається силовий підхід до вирішення проблем. Домінація силового компоненту у сфері безпеки в глобалізованому світі призвела до військової глобалізації, основними ознаками якої є:

- організація оборони і політика безпеки для розвинених країн не є відтепер їхньою суто внутрішньою справою;

- епоха тотальної війни змінюється епохою локальних міждержавних конфліктів малої інтенсивності;

- ведення війни в епоху інформації більше не вимагає тотальної мобілізації суспільства;

- військово-технологічна революція сприяє розвитку двох протилежних тенденцій, з одного боку збільшує спектр можливостей використання військової сили, з другого скорочує самостійність військових при веденні війни.

На підставі вищезазначеного зробимо висновки:

1) для більшості розвинених європейських країн стратегія, спрямована на досягнення національної безпеки, майже перестала відрізнятися від стратегії міжнародної безпеки, оскільки вони, разом з іншими розвиненими країнами, утворюють єдину систему колективної безпеки, у межах якої військова сила не відіграє активної ролі у відносинах між державами, що є елементами цієї системи;

2) посилення у міжнародній політиці ролі військової сили та розвиток консолідованої військово-політичної діяльності у боротьбі з нетрадиційними загрозами привели до зміцнення діючих і запровадження нових механізмів взаємодії як у двосторонніх, так і в багатосторонніх відносинах, а на національному рівні прискорили процес об'єднання можливостей різних силових структур, оптимізації їхньої взаємодії у боротьбі з новими загрозами. Водночас ефективність державної політики у цих напрямках головним чином впливає на місце країни у системі нового глобального порядку.

Серед викликів Україні у безпековому середовищі такі:

- Косово як прецедент руйнування міжнародної правової системи підтримки загальноєвропейської та світової безпеки;
- російська окупація Північної Осетії та Абхазії під виглядом «визнання суверенітету» зазначених територій як прямий наслідок «косовського» прецеденту;
- правовий нігілізм Росії щодо виконання рішень ОБСЄ (1999 р.) стосовно виводу російських військ з території Придністров'я, а також рішень ПАРЄ (2008 р.) щодо виводу військ з території Грузії, що зумовлює занурення країн в нову епоху, коли світом правитиме сила;
- спроби демонтувати основи існуючої системи глобальної та європейської безпеки при невизначеності засад нової;
- гальмування процесу приєднання України до євроатлантичної системи колективної безпеки через неконструктивну внутрішню політику української державної еліти;
- перманентний політичний і економічний тиск з боку Росії;
- зацікавленість керівництва Росії у підтриманні нестабільності в Україні з метою виставити нашу державу в політичне невідоме світлі перед російським народом; зробити Україну непривабливим кандидатом на вступ до НАТО і Євросоюзу;
- внутрішній колапс української влади: неспроможність багатьох представників українських правлячих сил сприйняти національні інтереси й поставити їх вище за особисті;
- поширення традиційних і формування нових глобальних ризиків і загроз (тероризм, наркотрафік, піратство, торгівля людьми тощо);
- використання транзитного потенціалу України для нелегальної міграції, постачання наркотиків, діяльності міжнародних злочинних угруповань з організації торгівлі людьми;

Олена Кривицька

- невіршеність питань прикордонного режиму, демаркації та делімітації кордону з Молдовою, РФ та Білорусією.

В контексті безпекового середовища України спектр викликів і загроз розподіляємо на:

- загрози, що постають перед демократичною світовою спільнотою загалом і позначаються на Україні, як її інтегральній складовій;
- виклики та загрози, які виникають із бажання України долучитися до демократичних структур не тільки цивілізаційно, а й інституційно;
- виклики та загрози, що генеруються у процесі взаємодії України з іншими державами та міжнародними організаціями, що має в окремих випадках для неї виключний статус, оскільки безпосередньо стосується суверенітету країни.

Загрожують національній безпеці наслідки світової фінансової кризи, а саме:

- повернення потужними державами на тривалий час безумовної першості поміж акторами міжнародних відносин, насамперед за рахунок зниження ролі міжнародних організацій;
- суттєве зростання схильності держав до егоїстичної поведінки (необхідність фінансової мобілізації);
- перерозподіл у міжнародному співробітництві кількісних та якісних параметрів у бік регіонального й субрегіонального рівнів за рахунок міжрегіонального та глобального впливу регіональних лідерів.

Для України це означатиме вже в найближчому майбутньому *кризу тотальних сподівань на західні інститути як імператив української зовнішньої політики.*

Зауважимо, офіційно Україна розглядає розширення інституцій європейської та євроатлантичної безпеки як процес поширення стабільності і безпеки на всю Європу. Для України це відкриває нові можливості та містить нові виклики в різних сферах нашого співробітництва.

Під новими можливостями слід розуміти:

- можливість більш тісної взаємодії в європейських та євроатлантичних програмах співробітництва;
- сприяння процесам трансформації військової сфери держави, що відкриває перспективу євроатлантичної інтеграції України;
- інтенсифікацію роботи, спрямованої на адаптацію законодавства, норм і стандартів України до існуючих у Північноатлантичному альянсі;
- перспективу розвитку регіонального та транскордонного співробітництва між Україною і країнами-сусідами – новими членами НАТО;
- новий формат співробітництва між НАТО і Україною у врегулюванні кризових ситуацій;
- сприяння реалізації спільних проектів, а також інтенсифікації співробітництва у сфері енергетичної безпеки;

- активізацію співробітництва в галузі довкілля, включаючи екологічні проблеми Чорноморського регіону;

- перспективи активізації наукового і технологічного співробітництва.

Однак, геополітичні наслідки розширення НАТО і ЄС нестимуть для України й **нові виклики**, а саме:

у сфері регіональної безпеки:

- збільшення військової інфраструктури у сусідніх країнах, які є членами колективних воєнних організацій;

- збільшення вірогідності розколу Євросоюзу, на «стару» та «нову» Європу. Останні політичні події усередині Євросоюзу, пов'язані з «іракською кризою», лише посилили цю тезу;

- впровадження певної «ізоляціоністської» політики з боку держав – нових членів НАТО і ЄС стосовно держав-кандидатів у наступних хвилях розширення європейських і євроатлантичних структур безпеки;

- загострення соціально-політичної стабільності внаслідок впливу антиглобалістських настроїв на внутрішньополітичні процеси, викликаних розбіжністю у підходах щодо участі в антитерористичних заходах країн-альянтів;

- перетворення східних держав-сусідів на зону накопичення нелегітимних мігрантів внаслідок зміцнення східних кордонів нових членів НАТО і ЄС, а також впровадження ними більш жорсткої візової політики;

- подальше ускладнення процесу євроатлантичної інтеграції для країн-кандидатів наступних фаз розширення (у якій, можливо, буде й Україна), у зв'язку із висуванням Північноатлантичним альянсом нових вимог, пов'язаних з його трансформацією, збільшенням території і зони відповідальності, зміною завдань залежно від нових викликів та загроз тощо.

у сфері національної безпеки України:

- розміщення військових баз у сусідніх країнах поблизу українського кордону та перспектива постійного моніторингу нашого повітряного та наземного простору;

- активізація російської «інтегруючої» політики в ОДКБ та всьому пострадянському просторі;

- перспектива «втрати інтересу» до України з боку НАТО і ЄС внаслідок повільного темпу реформ і, як наслідок, посилення позицій прихильників моноекторної орієнтації на активізацію співробітництва з СНД, ЄСП;

- поглиблення політичних протиріч у суспільстві між прихильниками прозахідної і східної орієнтації тощо.

Отже, забезпечення сприятливих зовнішніх умов для розвитку та безпеки держави передбачає зокрема:

- завершення правового оформлення (делімітації та демаркації) державного кордону України, зокрема вирішення з Російською Федерацією на основі норм міжнародного права питання щодо розмежування в Азовському і Чорному морях та Керченській протоці, врегулювання з

Олена Кривицька

Румунією спірних питань щодо делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон у Чорному морі;

- розвиток українсько-російського партнерства на основі прагматизму та відкритості, взаємовигідної кооперації та співпраці як ключових умов забезпечення національної та регіональної безпеки.

Якщо проаналізувати наявний рівень відносин України з державами, які належать до її стратегічних партнерів (Росією, Німеччиною, США), то лише українсько-польські зв'язки повністю відповідають поняттю «стратегічне партнерство», оскільки вони, на думку аналітиків, на відміну від звичайних двосторонніх взаємин, шляхом яких досягаються локальні цілі або здійснюється співробітництво у певній сфері, спрямовані на досягнення довгострокових, життєво важливих для двох країн стратегічних цілей, що можливо на основі співпраці саме із цими державами. Суть стратегічного партнерства полягає в наявності такої міждержавної взаємодії, яка дає змогу партнерам, поєднуючи зусилля, досягти життєво важливих внутрішньо- і зовнішньополітичних стратегічних цілей. Міцність стратегічного партнерства визначається взаємною готовністю сторін урахувати інтереси одна одної, наявністю дієвих механізмів реалізації співробітництва і дисциплінованістю партнерських взаємин.

Головною сутнісною ознакою *українсько-російських відносин є їхній асиметричний характер*, відповідно до якого Росія переважає Україну за всіма основними параметрами.

Якщо для України пріоритетними у відносинах з РФ є економічні інтереси, то Росія в системі двосторонніх взаємин віддає перевагу геополітичним і геостратегічним інтересам. Така асиметричність проявляється передусім у диспаратеті претензій обох держав на місце і роль у системі міжнародних відносин.

В умовах глобалізації країни починають об'єднуватися за спільними цінностями у великі цивілізаційні конгломерати. Залучення України до російського цивілізаційного геополітичного проекту XXI ст. передбачає недопущення самоідентифікації української нації, її розвитку, а отже, переформатування моделі розвитку української держави в малоросійську – протекторат Росії:

- надання російській мові в Україні державного статусу;
- захоплення інформаційного та культурного простору України і забезпечення домінування в ньому російських інформаційних і культурних продуктів;
- недопущення відродження історичної пам'яті української нації та дискредитацію її національних символів;
- реінтеграцію східних і південних регіонів України в російський інформаційний і культурний простір та створення на їхній базі альтернативної українському суспільству малоросійської спільноти;
- зміцнення в Україні маріонеткового проросійського уряду та інкорпорацію політичної еліти України в російські інтереси;

- створення в Україні мережі експертних політологічних та інформаційних центрів, спроможних просувати в українському суспільстві ідеї державної ідеології та політики Росії.

Ось чому в основу зовнішньої політики України на російському напрямі має бути покладена *асиметрична стратегія*, яка дала б змогу Україні реалізувати власні національні інтереси і розвивати взаємовигідні відносини з РФ. Для цього важливо визначити національні інтереси України у відносинах з Росією в економічній, гуманітарній, геополітичній, військовій сферах. Важливим аспектом стратегії виступає визначення коротко-, середньо- та довготермінових цілей, досягнення яких забезпечить реалізацію національних інтересів України. Основним елементом для стратегії є визначення шляхів, засобів і ресурсів досягнення зазначених цілей.

Пріоритетним стратегічним інтересом України щодо РФ є стабільне постачання російських енергоресурсів і розширення експорту української промислової та сільськогосподарської продукції на російський ринок.

До ключових геополітичних інтересів Росії, що нестимуть виклики для України належать:

- 1) відновлення цілісності давньоруського східнослов'янського простору як основного ядра російської держави й установлення повного контролю над ним (перетворення України на плацдарм російського впливу);

- 2) установлення контролю над ресурсним потенціалом України, який має посилити самодостатність Росії і ствердження її як одного з впливових центрів багатополярного світу;

- 3) посилення за рахунок України транспортно-комунікаційних зв'язків з Європою, які мають стати важливою складовою геополітичної могутності російської держави.

Реалізація цілого комплексу стратегічних, геополітичних, політичних і гео економічних інтересів Росії створює ***низку загроз національній безпеці України***, зокрема:

- 1) втручання у внутрішні справи України;

- 2) дискредитацію демократичного режиму й конституційного ладу в Україні;

- 3) обмеження державного суверенітету й незалежності України;

- 4) зазіхання на територіальну цілісність і недоторканність кордонів України;

- 5) ліквідацію української державності, яка завжди завдаватиме «страшенного удару» по геополітичній безпеці Росії;

- 6) установлення з боку РФ контролю над стратегічними підприємствами, ресурсами і транспортними комунікаціями, зовнішньою та оборонною політикою України.

Виходячи з комплексу стратегічних інтересів України та РФ, загроз і викликів, зіткнення цих інтересів, головними завданнями *асиметричної*

Олена Кривицька

стратегії зовнішньої політики України у відносинах з РФ мають бути:

- нейтралізація загроз і викликів національній безпеці України, які виникають з боку РФ;
- розширення можливостей економічного співробітництва двох країн і зменшення поля геополітичних перспектив Росії щодо України.

Основними складовими позитивної асиметричної стратегії України повинна стати зміна системи координат формування своєї ідентичності з формули «Україна – не Росія» на формулу «Україна – невід’ємна частина Європи».

На підставі вищезазначеного звертаємо увагу на загрози національній безпеці України за сучасних умов.

Загрози в політичній сфері

- незбалансованість інтересів держави, суспільства, різних соціальних груп і особи;
- невідповідність між конституційними демократичними принципами і реальною політикою;
- протистояння різних владних структур, недотримання законів, що регламентують їхню діяльність;
- окремі порушення прав і свобод особи і громадянина;
- загострення соціально-політичних проблем у суспільстві в результаті збільшення розриву в доходах громадян і невідповідності соціального середовища до нових соціально-економічних відносин;
- прояви регіонального сепаратизму;
- бюрократизація суспільного життя, постійне зростання числа адміністративних органів і чиновницького апарату;
- політизація організованої злочинності і зростання корумпованості в структурах органів влади;
- знецінення етичних норм у житті суспільства й окремих громадян, недооцінка ролі науки, освіти й культури як чинників стабілізації внутрішньополітичної безпеки в країні.

Загрози в економічній сфері

- затяжний характер економічної кризи в Україні, відсутність помітного прогресу в структурній перебудові економіки, побудові цивілізованих ринкових відносин;
- спад виробництва, недовантаження виробничих потужностей, закриття окремих виробництв, зношеність основних фондів, деградація наукоємних виробництв, що призводить до посилення економічної залежності від зарубіжних країн;
- низька конкурентоспроможність національної економіки, викликана відсталістю технологічної бази більшості галузей, високою енергоємністю

і ресурсоемністю, низькою якістю продукції та високими витратами виробництва;

- зниження інвестиційної активності;
- набуття монопольного становища окремими виробниками або вузьким колом великих фірм і підприємств у виробництві життєво необхідних товарів;
- погіршення стану платіжно-грошової системи, концентрація основної грошової маси на посередницьких операціях і короткострокових формах кредитування;
- дефіцит паливно-енергетичних ресурсів;
- стагнація аграрного сектора, зниження якості харчування населення;
- економічна злочинність (незаконна торгівля енергоносіями, мінеральними ресурсами, дорогоцінним камінням і металами, посадові злочини, хабарництво, корупція, рекет, порушення правил ведення валютних операцій, ухилення від сплати податків, незаконна торгівельна діяльність тощо);
- економічні диспропорції між регіонами і центром;
- залежність стабільного постачання енергоносіїв від політичних рішень держав-постачальників;
- значне зменшення витрат на наукову та інноваційну діяльність, включаючи кошти державного бюджету, зниження якості досліджень на стратегічно важливих наукових напрямках, скорочення числа науково-технічних кадрів, у тому числі й найбільш кваліфікованих, котрі переходять у сферу бізнесу або покидають Україну, скорочення фахівців, які займаються фундаментальними дослідженнями, що призводить до розвалу науково-технічного потенціалу країни.

Загрози в оборонній і безпековій сферах

- незавершеність процесу реформування Збройних сил держави, невідповідність сучасних підходів до військового будівництва і недосконалість його нормативно-правової бази;
- труднощі з підтримки оборонного потенціалу України на рівні, адекватному вірогідним воєнним загрозам, з урахуванням обмежених економічних можливостей в умовах недостатнього фінансування і зменшення чисельності людських ресурсів;
- надто повільна реалізація планів структурної перебудови, модернізації та матеріально-технічного переоснащення Збройних Сил на якісно вищому рівні;
- збільшення розриву в якісних характеристиках озброєння і військової техніки порівняно з передовими зарубіжними країнами;
- напад на об'єкти ядерної енергетики, хімічного, біологічного виробництва та інші потенційно небезпечні об'єкти;

Олена Кривицька

- незаконне поширення на території України зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших засобів здійснення диверсій і терористичних актів;
- зниження престижу військової служби;
- недостатня готовність органів державного управління й економіки до мобілізації сил і засобів для вирішення завдань оборони;
- виконання Збройними Силами невластивих функцій;
- розмивання науково-технічного і кадрового потенціалу у воєнно-промисловому комплексі.

Загрози техногенного та природного характеру

- слабке державне (законодавче, економічне й нормативно-технічне) регулювання безпеки населення й територій при техногенних аваріях і природних катастрофах;
- експлуатація все більшого числа потенційно небезпечних промислових і цивільних об'єктів із частково або повністю вичерпаними технічними ресурсами;
- порушення правил зберігання і транспортування небезпечних речовин;
- послаблення функцій державного нагляду за техногенною безпекою в умовах приватизації промисловості й цивільних об'єктів і перевага інтересів прибутку над інтересами безпеки виробництва;
- різке посилення ролі людського чинника в спричиненні аварійних і катастрофічних ситуацій за рахунок загального зниження рівня підготовленості персоналу;
- загальне зниження персональної й колективної відповідальності за підтримку необхідного рівня техногенної безпеки, поширення практики фактичної безкарності за грубі порушення норм техногенної безпеки.

Загрози в екологічній сфері

- виснаження природних ресурсів, що є, предметом першої необхідності для життя населення (чистої питної води, корисних копалини, площ орної землі);
- деградація поновлюваних природних ресурсів;
- повсюдне погіршення екологічної обстановки, що призводить до зниження тривалості життя, погіршення стану здоров'я населення і генетичної деградації майбутніх поколінь, виникнення небезпечних екологічних зон;
- зростання антропогенного впливу на природу в результаті прискореного переходу до ринку, що відбувається без належного державного контролю;
- зростання вірогідності екологічних катастроф, пов'язане з масштабним використанням екологічно недосконалих технологій у промисловості, сільському господарстві, енергетиці й на транспорті.

Загрози в інформаційній сфері

- стратегічне відставання від провідних країн світу за рівнем інформатизації;
- порушення інформаційних прав і свобод особи; маніпулювання масовою свідомістю з боку окремих організацій і громадян;
- несанкціонований доступ до інформації в усіх сферах діяльності, що циркулює в системах електронної обробки даних і автоматизованих мережах зв'язку, з метою її розкрадання, спотворення або знищення;
- обмеження законних прав засобів масової інформації і журналістів на законне здобуття, збір і передачу інформації.

Загрози в правоохоронній сфері

- зростання криміналізації суспільства. Особливо небезпечною є організована злочинність;
- посилення небезпечних тенденцій у динаміці і структурі злочинності: незаконний продаж зброї, шахрайство в кредитно-фінансовій сфері, незаконне провезення небезпечних відходів, торгівля людськими органами, розкрадання і незаконний вивіз експортної сировини, енергоносіїв, рідкоземельних і кольорових металів тощо;
- застаріла і неповна законодавча база правосуддя;
- значне поширення корумпованої посадових осіб у державних, у тому числі правоохоронних органах, що значно знижує ефективність боротьби з організованою злочинністю;
- невідповідність нинішнього стану судової влади вимогам правової-держави і завданням боротьби з криміналізацією суспільства;
- принцип незалежності суддів, їх підлеглості лише закону ще не став нормою життя; корумпованість частини суддів, фактична незахищеність значної частини з них перед угрупованнями організованої злочинності.

Загрози у сфері соціального захисту населення

- різка диференціація населення за доходами і споживанням, розрив, що поглиблюється, в рівнях грошових доходів крайніх груп населення (бідних і надбагатих), класу власників і людей, що не отримали реальної частки власності, значні відмінності в доходах працівників бюджетних галузей і сфери малого бізнесу, пенсіонерів, інвалідів, студентів і тих, хто працює за наймом;
- постійне зростання вартості життя із-за підвищення цін на продукти харчування, ліки, квартплату, побутові послуги тощо;
- збільшення негативних соціально-економічних наслідків через збереження «залишкового» принципу виділення державних ресурсів на соціальні цілі, що виражається в згортанні програм з будівництва муніципального житла, розвитку села, в недостатньому фінансуванні охорони здоров'я тощо;

Олена Кривицька

- високий рівень безробіття на фоні недостатньої активності державних центрів перепідготовки кадрів і створення нових робочих місць;
- проблема кризи сім'ї і втрата духовних орієнтирів особи, що призводить до поширення наркоманії, алкоголізму, проституції;
- бездіяльність системи фізичного розвитку і морального виховання молодого покоління;
- загрозливий стан у сфері суспільного здоров'я: зниження показників середньої очікуваності майбутнього життя, збільшення хронічних захворювань, посилення небезпеки епідемій;
- недостатнє державне фінансування охорони здоров'я;
- зниження рівня споживання основних продуктів харчування на душу населення;
- зростання професійних захворювань та інвалідності у зв'язку з використанням у промисловості застарілих технологій і зношеності обладнання.

Внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці України за сучасних геополітичних умов:

Внутрішні загрози:

- некомпетентність і корумпованість правлячої еліти, що не має аналогів Європі, як наслідок, крах економічних реформ, соціальна нестабільність;
- розкол ментальності та конфлікт на регіональному рівні;
- неокомуністичний переворот внаслідок зубожіння населення з можливою участю збройних сил;
- екологічна деградація.

Зовнішні загрози:

- втрата економічного суверенітету; «білоруський сценарій», штучна інтеграція до нових національних структур під контролем Росії;
- стимульовані ззовні регіональні конфлікти («розкол України»);
- економічний шантаж, акції по підриву економіки України і блокуванню її економічної незалежності;
- невизначеність частини кордонів і іноземне економічне «проникнення» як форма встановлення політичної залежності;
- панслов'янська ідеологія та російське соціально-культурне та інформаційне домінування.